ISSN 2523-4803 (print); ISSN 2707-1103 (online)

DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4803/76-4-20

УДК 336.14:331.101.262:332.1

Торгун А.Ю.
здобувач ступеня доктора філософії,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0733-8063

Torhun Andriy
West Ukrainian National University

ІНТЕГРАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуто стан людського потенціалу регіону та динаміку показників його фінансово-бюджетного забезпечення на прикладі Рівненської області. Проаналізовано демографічну, трудову, доходну, освітню, здоров'язбережувальну та культурну складові людського потенціалу, а також видатки бюджету області на соціально-культурні заходи у постійних цінах. Запропоновано розрахунок інтегрального індексу людського потенціалу на основі нормування показників відносно еталонного значення та середнього геометричного субіндексів. Обґрунтовано, що зростання індексу до 2019 р. забезпечувалося переважно доходною складовою. Виявлено скорочення реальних соціально-культурних видатків у 2021–2024 рр. на 11 %, що дозволило обґрунтувати важливість та потребу переорієнтації бюджетного фінансування на результати розвитку людського потенціалу.

Ключові слова: *фінансово-бюджетне забезпечення, регіон, людський потенціал, інтегральне оцінювання, бюджетні видатки, соціально-культурні заходи, податок на доходи фізичних осіб, реальна динаміка видатків.*

Постановка проблеми. Людський потенціал становить основний ресурс соціально-економічного розвитку регіону, а його відтворення значною мірою визначається обсягом і якістю публічного фінансування освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту. Унаслідок децентралізації відповідальність за фінансування значної частини цих послуг перейшла до місцевих бюджетів, дохідна база яких стала тісніше пов'язаною з податком на доходи фізичних осіб (ПДФО) [1]. Фінансово-економічна криза й нестабільність зовнішнього середовища докорінно змінили умови функціонування регіональних бюджетів у країні (зросли інфляційні втрати, змінилися правила зарахування окремих податків, а частина соціальних видатків набула реактивного характеру тощо). Водночас обмеження на оприлюднення статистичної інформації, що відображено у законодавчих документах [2], звузили можливості моніторингу людського потенціалу. За таких умов номінальні обсяги видатків не відображають реального рівня фінансово-бюджетного забезпечення, а за відсутності узагальненої оцінки стану людського потенціалу регіону неможливо зіставити обсяги фінансування з досягнутими результатами, що зумовлює актуальність комплексного оцінювання людського потенціалу регіону та реальної динаміки його фінансово-бюджетного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження сформовано в межах теорії людського капіталу, представники якої Т. Шульц і Г. Беккер розглядали витрати на освіту та здоров'я як інвестиції, що забезпечують зростання продуктивності й доходів [3; 4]. Концепція людського розвитку, обґрунтована А. Сеном і покладена в основу доповідей ПРООН, розширила це трактування до розвитку можливостей людини [5; 6]. Перехід ПРООН до агрегування складових індексу людського розвитку за середнім геометричним обмежив можливість компенсації низьких значень одних вимірів високими значеннями інших [7].

Вітчизняну методологію оцінювання людського розвитку регіонів розвинуто у працях Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України за редакцією Е. М. Лібанової [8]; методичні підходи до вимірювання людського потенціалу саме на регіональному рівні систематизовано О. В. Сорокою та М. С. Кривцовою [9]. Роль місцевих бюджетів у регулюванні розвитку людського потенціалу досліджено Л. В. Козарезенко, яка звернула увагу у роботі [10] на послаблення їхнього впливу; науковці О. Тулай зі співавторами проаналізували вплив децентралізації на фінансове забезпечення розвитку регіонів [11]. Методичні вимоги до побудови композитних індикаторів,

© Торгун А.Ю., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

такі як вибір і нормування показників, зважування та агрегування, узагальнено в посібнику ОЕСР [12]. Чинники звуження податкової бази, зокрема податкову поведінку суб'єктів господарювання в умовах тінізації економіки, розглянуто в працях [13, 14].

На сьогодні більшість досліджень зосереджено на вимірюванні рівня людського потенціалу без зіставлення з реальною динамікою бюджетних видатків, аналізі бюджетних показників у номінальному вимірі. Проте недостатньо вивченими залишаються питання оцінювання фінансово-бюджетного забезпечення людського потенціалу регіону з урахуванням інфляції воєнного періоду, інституційних розривів у рядах видатків та обмеженості статистичної інформації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінювання стану людського потенціалу (на прикладі Рівненської області) та реальної динаміки бюджетних видатків на його розвиток, а також побудова інтегрального індексу людського потенціалу регіону як узагальненого результативного показника його фінансово-бюджетного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. За даними Статистичного щорічника Рівненської області, упродовж 2019–2021 рр. демографічна ситуація в області погіршувалася: чисельність постійного населення зменшилася з 1151,9 до 1140,7 тис. осіб, природне скорочення зросло в 2,9 разиа (з 1866 до 5337 осіб), загальний коефіцієнт народжуваності знизився з 10,7 до 10,2 ‰, а смертності – зріс з 12,3 до 14,9 ‰ [15]. Виявлена тенденція має довготривалий характер: якщо у 2010–2016 рр. область мала природний приріст населення (2077 осіб у 2010 р.), то з 2017 р. фіксується природне скорочення. Середня очікувана тривалість життя при народженні за 2019–2021 рр. зменшилася на 2,1 року – до 69,9 року, при цьому розрив між жінками (75,1 року) і чоловіками (64,9 року) становив 10,2 року, що свідчить про високу передчасну смертність чоловіків працездатного віку. Хвороби системи кровообігу спричинили 65,4 % смертей у 2021 р., а COVID-19 – 10,7 %, тобто пандемія накладалася на високе навантаження хронічних неінфекційних захворювань, що обґрунтовує доцільність бюджетної підтримки профілактики, раннього виявлення захворювань і громадського здоров'я.

Вікова структура населення на початок 2022 р. залишалася відносно сприятливою: частка дітей віком 0–14 років становила 20,1 % (у сільській місцевості – 22,3 %), населення віком 15–64 роки – 67,0 %, осіб віком 65 років і старше – 12,9 %. Така структура формує стабільний попит на дошкільну та загальну середню освіту, що слід враховувати в середньостроковому бюджетному плануванні. Водночас чисельність дітей віком до одного року (11,5 тис. осіб) суттєво менша за середню чисельність однорічної когорти дітей 10–14 років (близько 16,6 тис.), а міграційне сальдо у 2021 р. було від'ємним (–1335 осіб). Отже, у перспективі слід очікувати зменшення чисельності учнів, випускників і потенційних працівників, що має враховуватися при плануванні освітньої мережі. Кількість пенсіонерів скоротилася з 289,1 тис. на 1 січня 2021 р. до 284,6 тис. на 1 січня 2025 р.; 57,9 % із них проживають у сільській місцевості, що підвищує значення територіальної доступності соціальних і медичних послуг.

За 2019–2021 рр. чисельність робочої сили віком 15–70 років зменшилася з 530,0 до 503,8 тис. осіб, а зайнятих – з 486,0 до 455,2 тис. (на 6,3 %); рівень безробіття за методологією МОП зріс з 8,3 до 9,6 %. Чисельність осіб поза робочою силою збільшилася з 302,1 до 323,4 тис., з них 231,5 тис. – особи працездатного віку, що становить потенційний резерв робочої сили; частина цієї групи може бути пов'язана також із трудовою міграцією. Доходна складова розвивалася позитивно: середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників зросла з 8967 грн у 2019 р. до 12762 грн у 2021 р. (у реальному вимірі – на 10,8 % у 2020 р. і на 13,6 % у 2021 р.), наявний дохід у розрахунку на одну особу – з 55917 до 67727 грн. Проте в структурі доходів населення 2021 р. оплата праці становила лише 40,8 %, соціальні допомоги та інші поточні трансферти – 35,0 %, прибуток і змішаний дохід – 22,8 %, що засвідчує значну залежність добробуту населення від публічних фінансів.

Позиції області за різними показниками добробуту суттєво розходяться. За середньою заробітною платою штатних працівників (12762 грн, або 91,1 % середнього по Україні) у 2021 р. вона посідала 7-ме місце серед 24 областей і перше серед сусідніх регіонів (Волинська – 11445 грн, Житомирська – 11625, Львівська – 12530, Тернопільська – 11595, Хмельницька – 12326 грн), що пояснюється наявністю високооплачуваних робочих місць в енергетиці та хімічній промисловості. Натомість за наявним доходом на одну особу (78,7 % середнього по Україні) область була лише 18-ю, а за валовим регіональним продуктом на одну особу у 2020 р. (61,8 %) – 19-ю [15; 17]. Як показав аналіз, високі заробітки отримує порівняно вузьке коло формально зайнятих, проте значна частина населення, передусім сільського (сільські мешканці становлять 53,0 % населення області), працює в особистих селянських господарствах, неформально або за межами області. Розрив між офіційною оплатою праці та доходами населення є непрямою ознакою тіньової економічної активності, яка звужує податкову базу [13].

Частка населення з доходами, нижчими за фактичний прожитковий мінімум, зменшилася з 64,8 % у 2016 р. до 27,9 % у 2020 р., проте децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів зріс з 2,4 до 2,9 раза, тобто зниження бідності супроводжувалося посиленням нерівності. Середній розмір призначеної пенсії за 1 січня 2021 р. – 1 січня 2025 р. збільшився з 2852,5 до 4701,1 грн (на 64,8 %), що лише незначно перевищує накопичену інфляцію 2021–2024 рр. (61,5 %). У 2019–2024 рр. інфраструктура відтворення людського потенціалу скорочувалася швидше, ніж кількість її користувачів [15; 17]. Унаслідок оптимізації мережі в межах децентралізації та реформи «Нова

українська школа» [19] кількість закладів загальної середньої освіти зменшилася з 590 до 536 (на 9,2 %), а середня наповнюваність закладу зросла з 277 до 304 учнів за практично незмінного контингенту (163,2 і 162,8 тис. учнів). Чисельність учителів скоротилася з 19,6 тис. у 2020/21 н. р. до 17,9 тис. у 2024/25 н. р., що підвищує навантаження на педагогів. Найбільше зменшилася кількість дітей у закладах дошкільної освіти (з 41,4 до 31,4 тис., або на 24,2 %), що є наслідком падіння народжуваності. Натомість дані про вищу освіту потребують урахування зміни статистичного обліку: до 2019/20 н. р. кількість студентів закладів вищої освіти охоплювала й студентів коледжів, технікумів і училищ, а з 2020/21 н. р. їх обліковують окремо як студентів закладів фахової передвищої освіти. Тому зменшення кількості студентів закладів вищої освіти з 30,1 до 18,9 тис. у 2019–2021 рр. зумовлене переважно зміною обліку; зіставна сукупна чисельність студентів закладів вищої та фахової передвищої освіти становила 30,1 тис. у 2019/20 н. р., 29,1 тис. у 2021/22 н. р. і 34,7 тис. у 2024/25 н. р. Довгострокове скорочення цього показника (з 53,9 тис. у 2005/06 до 30,1 тис. у 2019/20 н. р., на 44,2 %) відображає як зменшення молодших вікових когорт, так і ризик відтоку молоді за межі регіону. У сфері охорони здоров'я відбувається перехід від стаціонарної до амбулаторної допомоги: кількість лікарняних ліжок зменшилася з 8,4 до 7,5 тис. (на 10,7 %), а кількість амбулаторно-поліклінічних закладів зросла з 316 до 334. Найгострішою проблемою є скорочення середнього медичного персоналу з 11,3 до 8,7 тис. осіб (на 23,0 %), унаслідок чого співвідношення медичних сестер і лікарів знизилося з 2,4 до 1,9, що обмежує розвиток первинної, паліативної та патронажної допомоги в сільській місцевості. Чисельність лікарів стабільна (4,7 тис. осіб), однак вони сконцентровані в обласному центрі: у 2020 р. у м. Рівне працювало 60,0 % лікарів області при частці міста в населенні близько 21 %.

Мережа закладів культури зберігає розгалуженість: 95 % клубних закладів і 88 % бібліотек розташовано в сільській місцевості. Проте бібліотечний фонд за 2020–2024 рр. зменшився з 7,3 до 5,2 млн примірників (на 28,8 %), оскільки списання застарілих і російськомовних видань не компенсувалося поповненням фондів. Позитивною тенденцією є зростання кількості мистецьких шкіл з 36 до 38, що відображає увагу громад до позашкільної освіти дітей. У 2024 р. видатки бюджету Рівненської області становили 19256,5 млн грн, з яких 13832,5 млн грн (71,8 %) спрямовано на соціально-культурні заходи, у тому числі 10876,4 млн грн (56,5 %) – на освіту (табл. 1). Зіставлення видатків за 2019–2024 рр. потребує врахування інституційних змін. Зменшення видатків на охорону здоров'я з 2312,7 до 648,0 млн грн і на соціальний захист з 3907,8 до 522,8 млн грн у 2019–2021 рр. зумовлене не скороченням фінансування, а його централізацією: з 2020 р. медична допомога оплачується Національною службою здоров'я України за програмою медичних гарантій безпосередньо з державного бюджету [18], а пільги, субсидії та державні соціальні допомоги виплачуються централізовано, тому відповідні субвенції вибули з доходів і видатків бюджету області.

З огляду на це базовим для аналізу обрано 2021 р. – останній довоєнний рік, для якого умови фінансування є зіставними з наступним періодом. У номінальному вимірі видатки на соціально-культурні заходи у 2024 р. перевищили рівень 2021 р. на 31,2 %, тоді як загальні видатки бюджету – на 23,1 %. Однак за 2022–2024 рр. ціни зросли на 47,3 %, тому в постійних цінах соціально-культурні видатки зменшилися на 11,0 %, і реально зросли лише видатки на соціальний захист (рис. 1).

Зростання видатків на соціальний захист (на 61,4 % у реальному вимірі) мало реактивний характер і було пов'язане з облаштуванням внутрішньо переміщених осіб, підтримкою військовослужбовців і їхніх родин, розширенням соціальних послуг громад; частка цього напряму в соціально-культурних видатках збільшилася з 5,0 до 9,0 %. Найбільше – на 36,3 % – зменшилися реальні видатки на фізичну культуру і спорт, хоча в повоєнний період саме цей напрям матиме важливе зна-

Таблиця 1

Видатки бюджету Рівненської області на соціально-культурні заходи, млн грн

Напрям видатків	Роки						Темпи приросту 2024 до 2021, %
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Видатки, усього	20987,8	13470,4	15647,0	14852,9	19103,9	19256,5	123,1
Соціально-культурні заходи	13113,3	9087,0	10544,6	10919,6	12301,5	13832,5	131,2
освіта	6268,8	6886,8	8552,7	8784,2	9613,8	10876,4	127,2
охорона здоров'я	2312,7	1120,4	648,0	718,5	833,6	791,3	122,1
соціальний захист та соціальне забезпечення	3907,8	481,0	522,8	704,8	973,3	1243,1	237,8
культура і мистецтво	407,0	416,2	491,8	494,6	572,5	615,3	125,1
засоби масової інформації	2,2	2,3	4,1	1,2	1,9	1,1	26,8
фізична культура і спорт	214,8	180,3	325,2	216,3	306,4	305,4	93,9
Частка соціально-культурних заходів у видатках, %	62,5	67,5	67,4	73,5	64,4	71,8	+4,4 в. п.

Джерело: складено автором за даними [15–17]

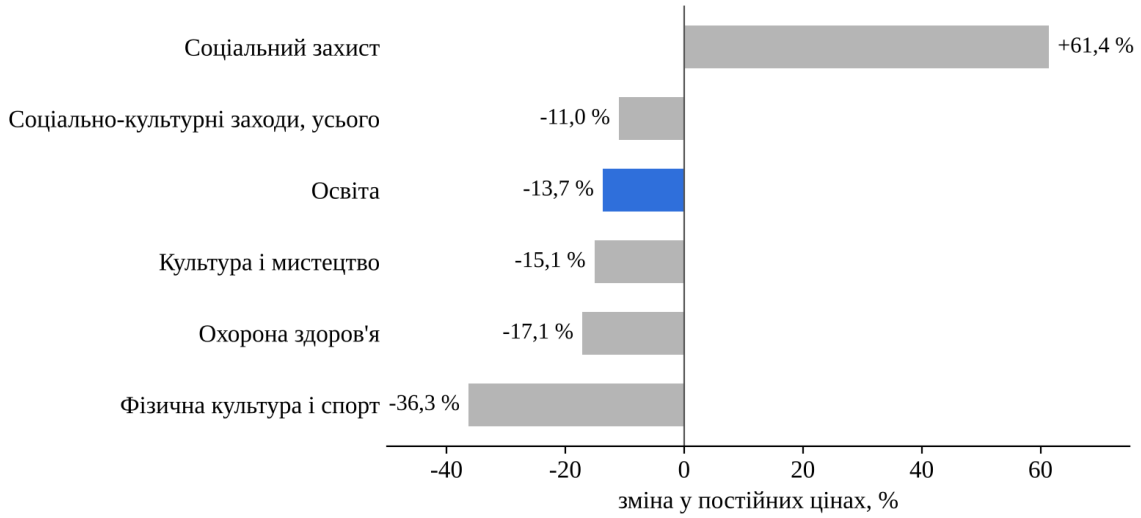

Рис. 1. Зміна видатків бюджету Рівненської області на соціально-культурні заходи у 2024 р. порівняно з 2021 р. у постійних цінах, %

Джерело: розраховано автором за даними [15–17]

чення для реабілітації ветеранів і відновлення їхнього здоров'я. У розрахунку на одну особу соціально-культурні видатки у 2021 р. становили 9244 грн, зокрема освіта – 7498 грн, охорона здоров'я – 568 грн. Для 2022–2024 рр. такий розрахунок некоректний через відсутність офіційних даних про чисельність населення з урахуванням внутрішнього переміщення. Видатки на освіту в розрахунку на одного здобувача дошкільної, загальної середньої та професійної освіти номінально зросли з 39,3 до 53,3 тис. грн, проте в цінах 2019 р. зменшилися з 34,0 до 31,3 тис. грн (на 7,9 %). Отже, навіть за скорочення контингенту на 6,3 % реальне забезпечення одного здобувача освіти не підвищилося. Характерною рисою структури видатків є їхня висока концентрація на освіті – 78,6 % соціально-культурних видатків у 2024 р. Переважна частина цих коштів спрямовується на захищені та поточні статті (оплата праці педагогів за рахунок освітньої субвенції, комунальні послуги), що залишає мало ресурсів для заходів, безпосередньо спрямованих на підвищення якості освіти, здоров'я і культурного життя. Видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я (4,1 % усіх видатків) зводяться переважно до утримання майна закладів і місцевих програм, а профілактика хвороб системи кровообігу як головної причини смертності не виокремлюється в структурі видатків як самостійний напрям фінансування. За 2019–2024 рр. фінансова самостійність бюджету області підвищилася: частка власних податкових і неподаткових надходжень у доходах зросла з 27,6 до 58,8 %, а частка міжбюджетних трансфертів зменшилася з 49,1 до 36,7 % [15; 17]. Водночас ця динаміка значною мірою має статистичний характер: після централізації виплат пільг, субсидій і соціальних допомог у 2020 р. загальний обсяг доходів бюджету області скоротився на 35 %, тоді як власні надходження зросли лише на 7,9 %. У зіставних умовах 2020–2024 рр. частка власних доходів зросла на 13,1 в. п. (з 45,7 до 58,8 %), а їхній реальний обсяг за 2019–2024 рр. – на 14,4 %. Основним джерелом податкових надходжень є ПДФО, обсяг якого безпосередньо залежить від зайнятості, рівня оплати праці та масштабів легальної економічної діяльності, що зумовлює взаємозалежність людського потенціалу і фінансової спроможності бюджету: доходи населення визначають надходження ПДФО, а бюджетні ресурси, своєю чергою, створюють умови для фінансування освіти, соціального захисту та інших послуг, необхідних для відтворення людського потенціалу [14]. Частка ПДФО в доходах бюджету зросла з 30,1 % у 2021 р. до 43,7 % у 2022 р. і 40,3 % у 2023 р., однак це зростання мало тимчасовий характер. Його спричинили зарахування до місцевих бюджетів податку з грошового забезпечення військовослужбовців і релокація бізнесу та населення зі східних регіонів. Після переспрямування «військового» ПДФО до державного бюджету надходження податку у 2024 р. зменшилися на 14,7 % (з 7599,9 до 6483,3 млн грн), а їхнє співвідношення з видатками на освіту повернулося до довоєнного рівня (59,6 %); втрати частково компенсувало збільшення субвенцій з 4906,9 до 5929,4 млн грн. Отже, фінансова самостійність області тісно пов'язана з легальною зайнятістю: перехід працівника в тіньовий сектор або його виїзд зменшують ресурс фінансування освіти та соціальних послуг. Стабільнішими джерелами є податок на майно (зростання з 565,6 млн грн у 2020 р. до 1003,3 млн грн у 2024 р.) і неподаткові надходження (зростання в 1,9 раза за 2021–2024 рр.), проте їх нарощування залежить від довіри платників до органів місцевого самоврядування та від того, чи бачать вони зв'язок між сплаченими коштами і якістю публічних послуг. Різноспрямованість динаміки окремих складових – зростання доходів населення за погіршення демографічних показників і скорочення мережі закладів – зумовлює потребу в узагальненій оцінці. Для цього розраховано інтегральний індекс людського потенціалу (ІЛП) Рівненської

області за 2005, 2010, 2015 і 2019–2021 рр. Методика ґрунтується на підходах до вимірювання регіонального людського розвитку [8] та індексу людського розвитку ПРООН [7] з урахуванням рекомендацій щодо побудови композитних індикаторів [12] і включає чотири етапи. На першому етапі сформовано систему з 17 показників, які характеризують шість складових людського потенціалу (табл. 2). Критеріями відбору були змістовна відповідність складовій, наявність в офіційній статистиці за весь період і порівнянність у часі. Абсолютні показники приведено до відносних (на 10 тис. населення, на одну особу), а вартісні – до цін грудня 2021 р. за індексом споживчих цін по області.

На другому етапі показники приведено до безрозмірного вигляду методом відношення до еталону, яким слугує найкраще значення показника за досліджуваний період:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij}}{max\ x_j} \text{ (для стимуляторів)}, \quad (1)$$

$$z_{ij} = \frac{min\ x_j}{x_{ij}} \text{ (для дестимуляторів)}, \quad (2)$$

де z_{ij} – нормоване значення *j*-го показника в *i*-му році;

x_{ij} – його фактичне значення;

max x_j, min x_j – найбільше та найменше значення показника за період.

Метод відношення до еталону обрано замість поширеного методу мінімаксного нормування з огляду на короткий часовий ряд (шість спостережень). Відношення до еталону зберігає співмірність нормованих оцінок із фактичними значеннями показників. На третьому етапі субіндекс кожної складової визначено як середнє арифметичне нормованих значень її показників:

$$I_{ik} = \frac{1}{n_k} \cdot \sum_{j=1}^{n_k} z_{ij}, \quad (3)$$

де I_{ik} – субіндекс *k*-ї складової в *i*-му році; n_k – кількість показників *k*-ї складової.

На четвертому етапі субіндекси агреговано в інтегральний індекс за формулою середнього геометричного з рівними вагами:

$$\text{ІЛП}_i = \sqrt[6]{I_{i1} \cdot I_{i2} \cdot \ldots \cdot I_{i6}}. \quad (4)$$

На відміну від середнього арифметичного, середнє геометричне обмежує взаємозамінність складових: високий рівень доходів не може повністю компенсувати погіршення демографічної чи культурної складової, що відповідає чинній методології індексу людського розвитку [7]. Для якісної інтерпретації використано шкалу: ІЛП ≥ 0,9 – високий рівень; 0,8–0,9 – достатній; 0,7–0,8 – середній; менше 0,7 – низький. Результати розрахунку наведено на рис. 2. За 2005–2019 рр. інтегральний індекс зріс з 0,769 до 0,885 (на 15,0 %) і досяг максимуму у 2019 р.; до достатнього рівня людського потенціалу область перейшла вже у 2010 р. Зростання не було рівномірним: у 2010–2015 рр. індекс дещо знизився (з 0,839 до 0,831) через падіння реальних дохо-

Таблиця 2

Система показників оцінювання рівня інтегрального індексу людського потенціалу регіону

Показник	Одиниця виміру	Тип
Демографічна складова		
Середня очікувана тривалість життя при народженні	років	С
Загальний коефіцієнт народжуваності	‰	С
Загальний коефіцієнт смертності	‰	Д
Освітня складова		
Охоплення дітей закладами дошкільної освіти	% дітей відповідного віку	С
Учні закладів загальної середньої освіти	на 10 тис. населення	С
Студенти закладів вищої та фахової передвищої освіти	на 10 тис. населення	С
Учні закладів професійної (професійно-технічної) освіти	на 10 тис. населення	С
Здоров'язбережувальна складова		
Лікарі всіх спеціальностей	на 10 тис. населення	С
Середній медичний персонал	на 10 тис. населення	С
Уперше виявлений активний туберкульоз	випадків на 100 тис. населення	Д
Доходна складова		
Реальний наявний дохід на одну особу	грн, у цінах 2021 р.	С
Реальна середньомісячна заробітна плата	грн, у цінах 2021 р.	С
Трудова складова		
Зайняте населення віком 15–70 років	% чисельності населення	С
Рівень безробіття (за методологією МОП)	%	Д
Культурна складова		
Бібліотеки	од. на 10 тис. населення	С
Клубні заклади	од. на 10 тис. населення	С
Бібліотечний фонд	примірників на одну особу	С

Примітка: С – стимулятор, Д – дестимулятор.

Джерело: розроблено автором

дів і заробітної плати під час кризи 2014–2015 рр. та скорочення кількості студентів. У 2019–2021 рр. індекс зменшився до 0,872 (на 1,4 %), тобто найвищого рівня людського потенціалу було досягнуто ще до пандемії, а повномасштабна війна застала регіон у фазі його ослаблення.

Відносна стабільність інтегрального індексу є результатом взаємної компенсації протилежних тенденцій. Його зростання майже повністю забезпечила доходна складова, субіндекс якої збільшився з 0,397 до 1,000, оскільки реальний наявний дохід на одну особу зріс у 2,1 раза, а реальна заробітна плата – у 3,1 раза. Натомість у 2021 р. три складові з шести мали нижчі значення, ніж у 2005 р.: демографічна (0,829 проти 0,889), освітня (0,834 проти 0,846) і культурна (0,798 проти 0,980).

Демографічний субіндекс був максимальним у 2010 р. (0,976), коли в області ще спостерігався природний приріст, і до 2021 р. знизився до 0,829 через падіння народжуваності з 14,8 до 10,2% і зростання смертності до 14,9 %. Освітній субіндекс у 2021 р. був дещо нижчим, ніж у 2005 р., передусім через скорочення зіставної кількості студентів закладів вищої та фахової передвищої освіти з 467 до 255 осіб на 10 тис. населення, яке відбулося переважно у 2005–2019 рр.; водночас охоплення дітей дошкільною освітою зросло з 32 до 59 %. Найбільше – на 18,6 % – знизився культурний субіндекс, передусім через зменшення бібліотечного фонду з 10,9 до 6,1 примірника на одну особу. Здоров'язбережувальний субіндекс зростав до 2020 р. завдяки зниженню захворюваності на туберкульоз, але у 2021 р. зменшився через скорочення середнього медичного персоналу. Отже, людський потенціал області зростав здебільшого за рахунок ринкової (доходної) складової, тоді як освітня, культурна та демографічна складові, які значною мірою формуються публічними видатками, погіршувалися, що може свідчити про недостатню результативність фінансово-бюджетного забезпечення саме тих напрямів, які безпосередньо залежать від бюджетної політики регіону.

Оскільки демографічні, трудові та доходні показники за воєнний період не оприлюднюються, повний індекс за 2022–2024 рр. розрахувати неможливо. Тому за тією самою методикою розраховано скорочений індекс людського потенціалу за 2019–2024 рр., який охоплює освітню, здоров'язбережувальну та культурну складові, тобто саме ті, що фінансуються з місцевих бюджетів. Через відсутність даних про чисельність населення показники використано в абсолютному вимірі, тому рівні скороченого та повного індексів не є порівнянними – порівнювати можна лише їхню динаміку. За 2019–2024 рр. скорочений індекс зменшився з 0,953 до 0,856, тобто на 10,1 %: у 2020 р. він практично не змінився (0,955), а стійке зниження почалося з 2021 р. (0,933). Найбільше зменшився культурний субіндекс (з 1,000 до 0,856) – через скорочення бібліотечного фонду на 32,5 % і кількості бібліотек на 9,3 %; здоров'язбережувальний знизився з 0,911 до 0,823 через зменшення середнього медичного персоналу на 23,0 % і зростання захворюваності на туберкульоз у 2022–2024 рр.; освітній – з 0,950 до 0,892 через скорочення кількості дітей у закладах дошкільної освіти на 24,2 % і вчителів на 9,1 %, яке лише частково компенсувалося зростанням кількості студентів. Середньорічний темп зниження скороченого індексу у 2021–2024 рр. (2,8 %) більш ніж удвічі перевищує темп 2019–2021 рр. за тим самим індексом (1,1 %).

Висновки. Проведене оцінювання надало змогу зробити висновки щодо відносно сприятливої вікової структури населення Рівненської області, яка не забезпечує стійкого відтворення людського потенціалу. Встановлено, що між рівнем оплати праці та доходами

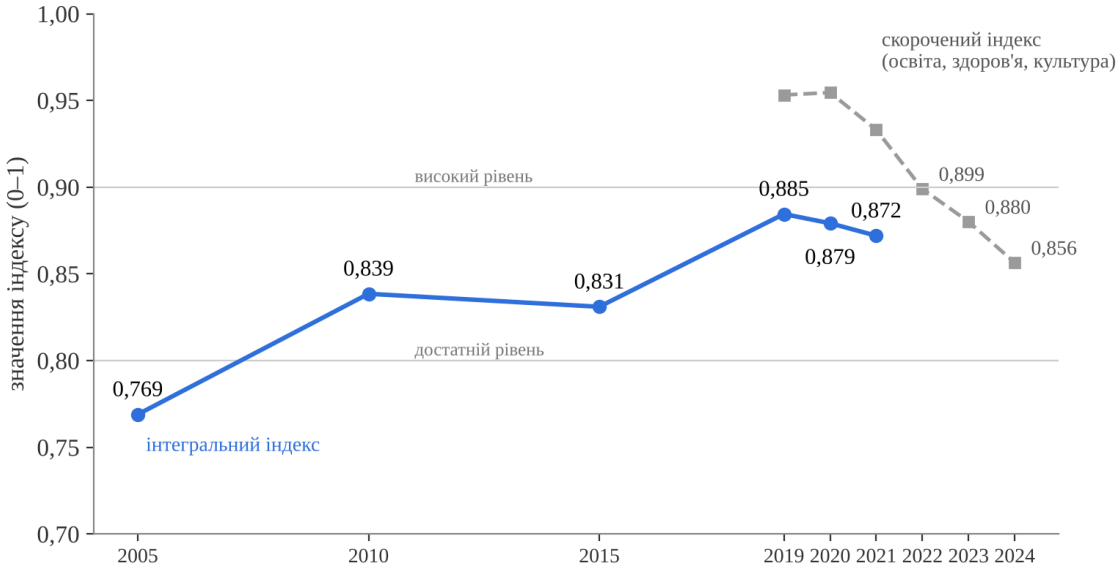

Рис. 2. Динаміка інтегрального та скороченого індексів людського потенціалу Рівненської області

Джерело: побудовано автором

населення існує значна диспропорція: за заробітною платою область посідала 7-ме місце серед 24 областей, а за наявним доходом – лише 18-те (78,7 % середнього по Україні); 231,5 тис. осіб працездатного віку перебували поза робочою силою. Неформальна зайнятість і трудова міграція звужують податкову базу області. Обґрунтовано, що номінальне зростання соціально-культурних видатків приховує їхнє реальне скорочення. Висока концентрація ресурсів на освіті (78,6 % соціально-культурних видатків) обмежує фінансування профілактики захворювань, збереження медичних кадрів і утримання молоді. Визначено, що за зростання частки власних доходів бюджету до 58,8 % його фінансова спроможність залишається чутливою до змін у порядку зарахування ПДФО та стану легальної зайнятості, що підтверджує скорочення надходжень ПДФО на 14,7 % у 2024 р. Запропонований інтегральний індекс людського потенціалу засвідчив його зростання з 0,769 у 2005 р. до 0,885 у 2019 р. і подальше зниження до 0,872 у 2021 р., а скорочений індекс за 2019–2024 рр. зменшився на 10,1 %. Обґрунтовано, що позитивна динаміка індексу забезпечувалася переважно доходною складовою, тоді як демографічна, освітня та культурна складові у 2021 р. були нижчими, ніж у 2005 р. На цій основі зроблено висновок, що наявна модель фінансово-бюджетного забезпечення людського потенціалу регіону орієнтована, насамперед, на підтримання мережі установ соціально-культурної сфери та реагування на поточні соціальні потреби, тоді як можливості фінансування його довгострокового розвитку залишаються обмеженими. Перспективами подальших наукових досліджень є моделювання взаємозв'язків між параметрами фінансово-бюджетного забезпечення та інтегральним індексом людського потенціалу, а також аналіз впливу тіньової економіки й довіри до органів влади на формування дохідної бази бюджетів.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 19.10.2026).

2. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни : Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20 (дата звернення: 19.10.2026).

3. Schultz T. W. Investment in human capital. *The American Economic Review*. 1961. Vol. 51, No. 1. P. 1–17.

4. Becker G. S. Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. New York : National Bureau of Economic Research ; Columbia University Press, 1964. 187 p.

5. Sen A. Development as freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 353 p.

6. United Nations Development Programme. Human development report 1990: Concept and measurement of human development. New York ; Oxford : Oxford University Press, 1990. URL: https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990

7. United Nations Development Programme. Human development report 2010. The real wealth of nations: Pathways to human development. New York : Palgrave Macmillan, 2010. URL: https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2010

8. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : колект. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2007. 367 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/rozvitok_regioniv.pdf

9. Сорока О. В., Кривцова М. С. Методичні підходи до оцінювання людського потенціалу на рівні регіону. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 791–799. URL: https://dspace.oneu.edu.ua/handle/123456789/8912

10. Козарезенко Л. В. Місцеві бюджети: можливості регулювання розвитку людського потенціалу. *Фінанси України*. 2016. № 4. С. 65–83. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_16_04_065_uk.pdf

11. Tulai O., Petrushenko Y., Glova J., Sydor I., Ponomarenko O. The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 16, No. 4. P. 1–15. DOI: https://doi.org/10.21511/imfi.16(4).2019.01

12. Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide / OECD, European Commission Joint Research Centre. Paris : OECD Publishing, 2008. URL: https://www.oecd.org/en/publications/handbook-on-constructing-composite-indicators_533411815016.html

13. Кузьминчук Н. В., Альошин С. Ю., Куценко Т. М. Податкова поведінка суб'єктів підприємницької діяльності в контексті системних особливостей тіньової економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 61. С. 95–100. URL: http://bses.in.ua/journals/2021/61_2021/17.pdf

14. Kuzmynchuk, N.; Kutsenko, T.; Aloshyn, S.; Volkov, A. The Impact of Human Capital Transformation on Marketing-Driven Strategic Management of Organisational Competitiveness. ees 2026, 10, 103-116. https://doi.org/10.61954/2616-7107/2026.10.1-7

15. Статистичний щорічник Рівненської області за 2021 рік / Головне управління статистики у Рівненській області. Рівне, 2022. 398 с.

16. Статистичний щорічник Рівненської області за 2022 рік / Головне управління статистики у Рівненській області. Рівне, 2023. 389 с.

17. Статистичний щорічник Рівненської області за 2024 рік / за ред. Ю. Мороза ; Головне управління статистики у Рівненській області. Рівне, 2025. 292 с.

18. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19 (дата звернення: 19.10.2026).

19. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 19.10.2026).

References:

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]: Law of Ukraine No. 2456-VI of 08.07.2010. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 19 October 2026). (in Ukrainian)

2. Pro zakhyst interesiv subiektiv podannia zvitnosti ta inshykh dokumentiv u period dii voiennoho stanu abo stanu viiny [On protection of the interests of reporting entities and other documents during martial law or state of war]: Law of Ukraine No. 2115-IX of 03.03.2022. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20 (accessed 19 October 2026). (in Ukrainian)

3. Schultz T.W. (1961) Investment in human capital. *The American Economic Review*, vol. 51, no. 1, pp. 1–17.

4. Becker G.S. (1964) *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: National Bureau of Economic Research; Columbia University Press.

5. Sen A. (1999) *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

6. United Nations Development Programme (1990) *Human development report 1990: Concept and measurement of human development*. New York; Oxford: Oxford University Press. Available at: https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990

7. United Nations Development Programme (2010) *Human development report 2010. The real wealth of nations: Pathways to human development*. New York: Palgrave Macmillan. Available at: https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2010

8. Libanova E.M. (Ed.) (2007) *Liudskyi rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz* [Human development of the regions of Ukraine: analysis and forecast]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Available at: https://idss.org.ua/monografii/rozvitok_regioniv.pdf (in Ukrainian)

9. Soroka O.V., Kryvtsova M.S. (2018) Metodychni pidkhody do otsiniuvannia liudskoho potentsialu na rivni rehionu [Methodological approaches to assessing human potential at the regional level]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 19, pp. 791–799. (in Ukrainian)

10. Kozarezenko L.V. (2016) Mistsevi biudzhety: mozhlyvosti rehuliuvannia rozvytku liudskoho potentsialu [Local budgets: possibilities of regulating human development]. *Finansy Ukrainy*, no. 4, pp. 65–83. (in Ukrainian)

11. Tulai O., Petrushenko Y., Glova J., Sydor I., Ponomarenko O. (2019) The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16, no. 4, pp. 1–15. DOI: https://doi.org/10.21511/imfi.16(4).2019.01

12. OECD, European Commission Joint Research Centre (2008) *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. Paris: OECD Publishing.

13. Kuzmynchuk N.V., Aloshyn S.Yu., Kutsenko T.M. (2021) Podatkova povedinka subiektiv pidpryiemnytskoi diialnosti v konteksti systemnykh osoblyvostei tinovoi ekonomiky [Tax behavior of business entities in the context of systemic features of the shadow economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 61, pp. 95–100. (in Ukrainian)

14. Kuzmynchuk N., Kutsenko T., Aloshyn S., Volkov A. (2026) The Impact of Human Capital Transformation on Marketing-Driven Strategic Management of Organisational Competitiveness. ees, no. 10, pp. 103–116. DOI: https://doi.org/10.61954/2616-7107/2026.10.1-7

15. Holovne upravlinnia statystyky u Rivnenskii oblasti (2022) *Statystychnyi shchorichnyk Rivnenskoi oblasti za 2021 rik* [Statistical yearbook of Rivne region for 2021]. Rivne. (in Ukrainian)

16. Holovne upravlinnia statystyky u Rivnenskii oblasti (2023) *Statystychnyi shchorichnyk Rivnenskoi oblasti za 2022 rik* [Statistical yearbook of Rivne region for 2022]. Rivne. (in Ukrainian)

17. Moroz Yu. (Ed.) (2025) *Statystychnyi shchorichnyk Rivnenskoi oblasti za 2024 rik* [Statistical yearbook of Rivne region for 2024]. Rivne: Holovne upravlinnia statystyky u Rivnenskii oblasti. (in Ukrainian)

18. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia [On state financial guarantees of medical care for the population]: Law of Ukraine No. 2168-VIII of 19.10.2017. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19 (accessed 19 October 2026). (in Ukrainian)

19. Pro osvitu [On education]: Law of Ukraine No. 2145-VIII of 05.09.2017. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (accessed 19 October 2026). (in Ukrainian)

INTEGRATED ASSESSMENT OF A REGION'S HUMAN POTENTIAL IN THE CONTEXT OF ITS FINANCIAL AND BUDGETARY SUPPORT

Human potential is the principal resource on which the social and economic development of any region rests, and its reproduction depends heavily on how education, health care, culture and social protection are financed from public funds. Fiscal decentralisation in Ukraine has transferred responsibility for a large share of these services to subnational budgets, whose revenue base has, in turn, become closely tied to the personal income tax and, therefore, to the state of the regional labour market. The full-scale war has profoundly altered the environment in which regional budgets operate: inflation has eroded the purchasing power of allocations, the rules governing the distribution of certain taxes have changed, social spending has become largely reactive, and a considerable part of official statistics is no longer published.

Under these circumstances nominal expenditure figures give a misleading picture of the actual level of financial and budgetary support, while the absence of a single summary measure makes it impossible to compare the resources invested with the condition of human potential that they are supposed to sustain. The topic is therefore of clear theoretical and practical relevance for regional authorities, local self-government bodies and researchers dealing with public finance. The article addresses the question of how the condition of a region's human potential and the real dynamics of its financial and budgetary support can be assessed jointly and consistently, using Rivne region as a case study. The author considers which components of human potential should be taken into account, how statistical gaps caused by martial-law restrictions and institutional breaks in expenditure series can be handled, why expenditure should be examined in constant prices, and how heterogeneous indicators can be normalised and aggregated into a composite index when the available time series is short. Particular attention is paid to the choice between normalisation techniques, to the rationale for geometric aggregation that limits the substitutability of components, and to the separation of the market component of human potential, driven by household incomes, from the components that depend primarily on public expenditure. The discussion also covers the structure of the regional budget revenue base and its sensitivity to legal employment, as well as the implications of these issues for setting budget priorities and for designing performance indicators of programmes aimed at strengthening human potential during the war and in the period of post-war recovery.

Key words: *financial and budgetary support, human potential of a region, composite index, budget expenditure, social and cultural expenditure, personal income tax, real expenditure dynamics, Rivne region.*

Дата надходження статті: 17.09.2026
Дата прийняття статті до публікації: 16.10.2026
Дата публікації статті: 20.11.2026